

De achilleshiel van Sint-Nicolaas*

Jaap van Marle

Nu geven veel mensen met kerstmis kadootjes in plaats van met Sint-Nicolaas. Ik hoop niet dat het Sint-Nicolaas feest uit sterft en dat ze kadootjes gaan geven op kerstmis. Want achter Sint-Nicolaas zit een lange geschiedenis en hij heeft waarschijnlijk ook nog echt bestaan. De kerstman is gewoon een verzonnen figuur.

Vincent van Marle (11 jaar), Sint-Nicolaas. Werkstuk 1e Amstelveense Montessorischool, 12 mei 1996.

I

Waar die onverwachte populariteit van Kerstmis als moment van elkaar geschenken geven precies vandaan komt, en wat ten grondslag ligt aan die plotseling aan het licht tredende zwakte van Sint-Nicolaas, zijn kwesties waar ik me tot voor kort nooit het hoofd over had gebroken. Gemakzuchtig had ik het afgedaan met de notie 'commercie', me niet realiserend dat dit soort verschuivingen in populariteit bij het publiek een gevoelige snaar moet raken, willen ze succesvol worden. Maar kort geleden (eind oktober 1995) was ik in de Verenigde Staten en daar werd me iets duidelijk. Ik was daar in de week voor Halloween. Op het oog een onschuldig feest waarin kinderen, op alle mogelijke manieren verkleed, de huizen en winkels langs gaan om snoep op te halen. Sommigen zijn echter de mening toegedaan dat het helemaal geen onschuldig feest betreft. Waar het om gaat, is het verkleeden. Veel kinderen zijn namelijk verkleed als geraamte en u voelt het al: binnen een aantal orthodox-protestantse groeperingen is men van mening dat het hier om een verkapt heksenfeest gaat en men gaat zelfs zo ver te stellen dat ieder jaar een aantal kinderen tijdens Halloween wordt geofferd (dit laatste kwam ech-

*

Bij de voorbereiding werd ik terzijde gestaan door Ton Dekker en John Helsloot. Vincent van Marle – net elf toen hij zijn werkstuk afrondde – verschaft me voorts cruciale informatie over onder meer chocoladeletters. Zo attendeerde hij me op het bestaan van de zogenaamde 'digitale letter' – die zo 'gemakkelijk zou zijn te breken' – die in 1991 voor het eerst op de markt kwam.

ter in de latere berichtgeving niet verder ter sprake). Nu is Amerika een in-gelovig land, en een waarschuwend geluid van een enkele protestantse splintergroep is al voldoende om aan de kwestie verscheidene televisiefora te wijden. Eén zo'n forum – met een rooms-katholiek geestelijke en een rabbi; een dominee nam geen deel – heb ik, langzamerhand gebiologeerd door deze kwestie, gevolgd.

Waar ik in dit verband bij wil stilstaan, is het belangrijkste argument van beide heren om vooral Halloween te blijven vieren. Nadat zij de veronderstelde band tussen Halloween en een verkapt heksenfeest zonder omhaal van woorden naar het rijk der fabelen hadden verwezen, benadrukten zij dat er in de Verenigde Staten maar één nationaal kinderfeest is en dat dit feest absoluut gehandhaafd moet blijven. Immers, een dergelijk feest verbreedert, schept een band en het draagt bij tot een algeheel gevoel van Amerikaan-zijn. Het is immers bijzonder dat overal in de Verenigde Staten – of je nu in de sneeuw rondploert in New England of de Rockies, of op het strand ligt in California, of dat je in Florida juist binnen hebt moeten blijven voor de zoveelste tropische storm – op 31 oktober Halloween wordt gevierd.

In Nederland is – of moet ik zeggen 'was'? – Sint-Nicolaas zo'n nationaal kinderfeest, net zoals Halloween dat in Amerika is. Het is het enige algemene feest waaraan noch een direct kerkelijke, noch een staatkundige gebeurtenis ten grondslag ligt. En hierin is mijns inziens – althans in het huidige tijdsgewricht – nu precies de zwakte van Sint-Nicolaas gelegen. Nederlanders leggen immers een grote voorkeur voor internationalisme aan de dag, en hierbij sluit Kerstmis als glamour-achtig feest naadloos aan, net zoals Sint-Nicolaas als nationale gebeurtenis hier maar provincialistisch bij afsteekt. In het feit dat het een nationaal feest bij uitstek is, is mijns inziens bijgevolg de achilleshiel van Sint-Nicolaas gelegen. Wat in de Verenigde Staten in het voordeel van Halloween werkt – zelfs orthodoxe protestanten krijgen geen voet tussen de deur – werkt in Nederland in het nadeel van Sint-Nicolaas: het specifiek nationale karakter van het feest.¹

II

Bij dit alles rijst wel een aantal vragen. Hierboven sprak ik zo gemakkelijk van 'een nationaal feest', maar is c.q.

¹ Uiteraard mag uit mijn woorden niet worden afgeleid dat ik het standpunt huldig dat Sint-Nicolaas spoedig verdwenen zal zijn. Waar het me om gaat, is dat de positie van Sinterklaas is verzwakt door concurrentie ondervindt van het kerstfeest. Van een dergelijke concurrentie was immers tot voor kort niet of nauwelijks sprake.

was Sint-Nicolaas dat ook werkelijk? Wat buiten kijf lijkt te zijn, is dat Sint-Nicolaas *als zodanig werd ervaren*. In 1834 schrijft Thorbecke al aan zijn Duitse verloofde dat 'im ganzen Lande' Sint-Nicolaas wordt gevierd.² En de populariteit van Sint-Nicolaas blijkt ook uit het feit dat het sinterklaasfeest in de naoorlogse emigratiegolf naar Australië is geëxporteerd, waar het zelfs door emigranten met een niet-Nederlandse achtergrond schijnt te zijn overgenomen.³ Dit vasthouden aan Sint-Nicolaas van de naar Australië geëmigreerde Nederlanders is overigens opmerkelijk, daar veel van deze emigranten de neiging hadden om hun Nederlanderschap zo snel als maar mogelijk was achter zich te laten. Veelzeggend in dit verband is dat op sommige emigrantenschepen voor het Engels als omgangstaal werd gekozen al voor men de sluizen van IJmuiden was gepasseerd!⁴

Er is echter ook altijd oppositie tegen Sint-Nicolaas geweest, begrijpelijkerwijze vooral onder protestanten. In die kringen was de 'goedheiligman' een 'roomse' figuur en wordt Sinterklaas geassocieerd met 'paapse bijgelovigheid'. In *De Jager* (1981) treffen we het volgende citaat aan: "t Is een zotte ende ongefundeerde manier van de kinderen hun schoenen met allerlei snoeperij ende slikerdemik te vullen. Wat is dit anders gedaan, als op de hoogten geofferd ende gerookt? Die zulkes doen en verstaan noch niet wat van de ware Religie is!"⁵ In het licht van deze visie op Sint-Nicolaas is het dan ook niet verwonderlijk dat in het verleden talloze verbodsbepalingen zijn afgekondigd tegen onder meer 'het houden van Sint-Nicolaasmarkten, het bakken van "tassen, ruyters, mannekens of andere beelden", "het setten van de schoe" [en] het "Nicolaasspel"'. De sinterklaasviering werd geassocieerd met 'heidense (d.w.z. roomse) superstitiën' die, uiteraard, bestreden dienden te worden.⁶ Het recente relaas van een uit Staphorst afkomstige informant van het P.J. Meertens-Instituut sluit hier direct bij aan: tot voor enkele jaren werd in Staphorst geen Sint-Nicolaas gevierd maar zeer onlangs is hier verandering in gekomen. Onder druk 'van de buitenwijken' (zoals deze informant het noemde) kent nu ook Staphorst een publiek Sint-Nicolaasfeest.

Sint-Nicolaas mag dan als nationaal feest worden ervaren – en terecht, lijkt me –, dat betekent niet dat het overal in Nederland op dezelfde wijze en met dezelfde intensiteit werd gevierd. In Van der Molen (1961) wordt en passant op het bestaan van regionale verschillen gewe-

² Dekker 1983/1984, 117.

³ Van der Molen 1961, 33.

⁴ Zie Van der Meiden 1983, 562.

⁵ De Jager 1981, 148.

⁶ Van der Molen 1961, 23. Zie ook het uit jaargang 7 (1862) van *De Nederlandsche Spectator* afkomstige citaat: 'Gelukkig dat die revolutionaire anti-revolutionairen niet bij magte zijn het feest te dooden, dat hechten steun vindt in alle klassen der Maatschappij', geciteerd naar Dekker 1982, 168.

zen,⁷ iets wat aansluit bij mijn eigen herinneringen. Op het Sallandse platteland van de jaren vijftig was Sint-Nicolaas naar mijn kinderopinie maar een vrij zielige vertoning waar de geschenken – als die er al waren – niet in de buurt kwamen van de Dinky Toys die op 5 december in het westen uit de mand te voorschijn kwamen.

Opvallend is echter dat we opmerkelijk slecht zijn geïnformeerd over deze mogelijke discrepantie tussen beeldvorming en werkelijkheid. Dat Sint-Nicolaas als een typisch Nederlands, nationaal feest werd en wordt ervaren, lijkt onbetwistbaar. Of dit feitelijk ook zo is (was), en zo ja, hoe lang dan al, is een heel andere kwestie. De opmerkingen over regionale verschillen en over het verzet in protestantse kring doen vermoeden dat er aan ons nationaal kinderfeest nog heel wat valt te onderzoeken.

III

De koppeling van Sint-Nicolaas aan de Nederlandse etniciteit wordt nog duidelijker wanneer we onze blik richten op Nederlanders overzee. De naoorlogse emigranten naar Australië kwamen hierboven al ter sprake. In algemene zin was onder deze groepen de drang om 'Nederlander te blijven' niet sterk aanwezig, maar toch ... Sint-Nicolaas bleven ze blijkaar omarmen (al is mij niet bekend hoe lang).

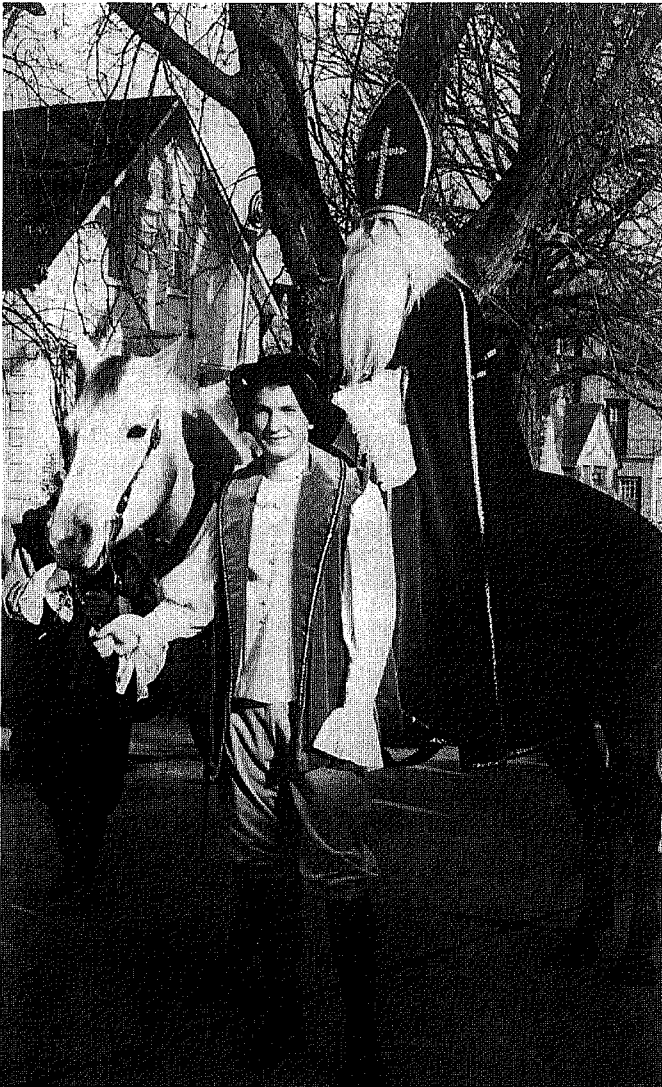
Een in dit verband nog opmerkelijker groep vormen de Amerikaanse Nederlanders in het Middenwesten van de Verenigde Staten. De Nederlandse nederzettingen in de Midwest dateren van het midden van de negentiende eeuw. Tot op de dag van vandaag dragen deze nederzettingen een orthodox-protestants karakter. Dit neemt echter niet weg dat het eigene van de etnische Nederlanders na de Tweede Wereldoorlog onder steeds grotere druk kwam te staan. De Nederlandse taal verdween meer en meer uit het openbare leven, de Nederlandse kerkdiensten legden het langzaam maar zeker af tegen de steeds populairder wordende Engelstalige diensten, de Nederlandstalige zondagsscholen werden afgeschaft, ouders leerden hun kinderen niet langer Nederlands, de kerkdiensten kregen Amerikaanse trekjes (zo kan men zelfs tijdens de diensten van de Christian Reformed Church een piano horen), de Nederlandstalige dag- en weekbladen hielden op te bestaan, enzovoort, enzovoort. Natuurlijk werd deze opruk-

⁷ Van der Molen 1961, bijv. 21.

kende veramerikanisering van de Nederlandse bolwerken in de Midwest niet door iedereen als een positieve ontwikkeling gezien en pogingen om de Nederlandse cultuur te redden bleven dan ook niet uit. En u begrijpt het al, in deze manmoedige poging om iets van de Nederlandse etniciteit te redden, werd zelfs Sint-Nicolaas van stal gehaald. Onder de orthodoxe protestanten in het Middenwesten werd van oudsher geen sinterklaas gevierd. Na de Tweede Wereldoorlog veranderde dit en momenteel heeft sinterklaas zich, althans in Pella, een onaantastbare positie verworven.⁸ Blijkbaar waren zo niet alle, dan toch wel vele middelen 'geheiligd' – zelfs roomse – om de voortschrij-

8

Zie Webber 1988, 121. Uit Webber krijgt men trouwens de indruk dat naoorlogse immigranten een belangrijke rol hebben gespeeld bij de introductie van 'typisch Nederlandse' evenementen als Sinterklaas en de zomerse kermis. Hoe dit ook zij, bij de etnische Nederlanders aldaar viel dit alles blijkbaar duidelijk in de smaak.

◀
Sinterklaas in Pella, Iowa, ca. 1985
(Foto: Yvonne Jirak Sadler).
Uit: Ph. E. Webber, *Pella Dutch*
(Ames 1988) 39.

dende veramerikanisering tot staan te brengen. En met succes: het gevoel van het bestaan van een *ethnic heritage* is in althans sommige van deze van origine Nederlandse nederzettingen in het Middenwesten nog altijd duidelijk aanwezig.

Het is misschien wel aardig te memoreren dat ook een andere groep 'Nederlanders' het Sint-Nicolaasfeest heeft omarmd in een poging om hun bedreigde etniciteit te redden, namelijk de zogenaamde Dutch Burghers van Ceylon (het tegenwoordige Sri Lanka). Rond de eeuwwisseling werden door deze Dutch Burghers verscheidene pogingen ondernomen om zich als groep te verenigen. Zoals gezegd, het is verleidelijk om deze pogingen in het licht te zien van de reeds sterk aangetaste etniciteit van deze groep inwoners van Ceylon. Veel van hun *national characteristics* hadden de Dutch Burghers in die tijd al lang opgegeven, en niet in de laatste plaats hun taal.⁹ In het begin van deze eeuw gaat R.G. Anthonisz uit van 'enige duizenden' Dutch Burghers, maar niet meer dan zes of acht leden van dit gezelschap 'could make pretence to a knowledge of the language – a knowledge sometimes of the barest rudimentary character'.¹⁰ De Dutch Burgher Union – opgericht in 1907 – had onder meer tot doel om nationale feesten ingang te doen vinden en ook hier neemt het Sint-Nicolaasfeest weer een prominente plaats in. Op

9
Anonymus 1 1908, 4.
10
Anthonisz 1908, 29.

Sinterklaasfeest in Colombo, 1907. Sinterklaas achteraan te midden van kinderen van 'Dutch Burghers'. Uit: *Journal of the Dutch Burgher Union of Ceylon* 1 (1908) frontispiece.

5 december 1907 werd in Colombo door de Dutch Burghers sinterklaas gevierd.¹¹ Hoe vaak zich deze 'merkwaardige bijeenkomst' te Colombo heeft herhaald – waarbij Sint-Nicolaas, onder de tonen van het Nederlandse volkslied en in gezelschap van een negerbediende gekleed in een middeleeuws Spaans kostuum, snoepgoed en fruit uitdeelde – is mij niet bekend. De geschiedenis heeft echter uitge-
wezen dat het doen herleven van een Nederlands senti-
ment onder de Dutch Burghers niet bijzonder succesvol
is geweest, en ook de wens om de Nederlandse taal nieuw
leven in te blazen is begrijpelijkerwijze een wens geble-
ven.

IV

Het is duidelijk dat het beroep dat Nederlanders in be-
narde omstandigheden op het sinterklaasfeest doen veel-
zeggend is voor de manier waarop zij tegen Sint-Nicolaas
aankijken, namelijk als een specifiek Nederlands feest. Dat
– althans in het huidige tijdsgewricht – daarin juist ook de
zwakte van Sint-Nicolaas lijkt te liggen is opmerkelijk en
veelzeggend voor de momenteel geldende culturele nor-
men en waarden.

II

Zie Anonymus II 1908. Dat bij dit alles
op Ceylon verblijvende Nederlanders
– 'onze zoo wakker voor de Neder-
landsche stam en taal opkomende
landgenoot' Maurits Wagenvoort en
een zekere Mej. Pieters – een centrale
rol speelden, is alleszins begrijpelijk
(zie noot 8 voor een opmerkelijke
parallel met de introductie van Sint-
Nicolaas in het Amerikaanse
Middenwesten). De band tussen de
Dutch Burghers en Nederland was
rond de eeuwwisseling uiterst zwak
geworden.

Summary

St Nicholas' Achilles heel

This article posits that the 'weakness' of the celebration of St Nicholas in the Netherlands should be sought in its specific national character. In contrast to, for example, the American Halloween, the indigenous nature of St. Nicholas conflicts with the otherwise remarkably international Dutch outlook. The typically Dutch character of the feast of St Nicholas is evidenced by the fact that Dutch immigrants (for example, those who settled in the American Midwest) introduced this celebration after World War II, just when their ethnicity was greatly threatened. Interestingly, at the beginning of this century the same occurred in Colombo (Sri Lanka) among the so-called Dutch Burghers. The preceding does not preclude, however, that there may be a certain discrepancy between the generally accepted image of St Nicholas as a national cultural manifestation and reality. Orthodox Protestants in particular were fiercely opposed to St Nicholas due to its Roman Catholic associations.

Literatuur

- Anonymus I, 'The Dutch Burghers of Ceylon', *Journal of the Dutch Burgher Union of Ceylon* 1 (1908) 1-11
- Anonymus II, 'St. Nicolaas Eve, 1907. Children's Fete at Colombo', *Journal of the Dutch Burgher Union of Ceylon* 1 (1908) 12-14
- Anthonisz., R.G., 'The disuse of the Dutch language in Ceylon', *Journal of the Dutch Burgher Union of Ceylon* 1 (1908) 29-37
- Dekker, A.J., 'De opkomst van kerstboom en kerstviering in Nederland (ca. 1835-1880)', *Volkskundig Bulletin* 8 (1982) 129-179
- Dekker, A.J., 'Die Entwicklung der niederländische Weihnachtsfeier', *Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde* 25 (1983/1984) 117-140
- Jager, J.L. de, *Volksgebruiken in Nederland. Een nieuwe kijk op tradities* (Utrecht/Antwerpen 1981)
- Meiden, G.W. van der, 'Verleden en toekomst van een wereldtaal: het Nederlands', *Ons Erfdeel* 26 (1983) 562-568
- Molen, S.J. van der, *Levend Volksleven. Een eigentijdse volkskunde van Nederland* (Assen 1961)
- Webber, Ph. E., *Pella Dutch* (Ames 1988)